

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ПРАВНИЧА НАУКА
ТА ЗАКОНОДАВСТВО
УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ВЕКТОР РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Монографія

Харків
«Право»
2023

УДК 34(477)“36”+341.17(4)
П68

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *В. А. Журавель* (співголова); д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Н. С. Кузнецова* (співголова); д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. М. Бандурка*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *Ю. Г. Барабаш*; д-р юрид. наук, проф. *В. С. Батиргареева*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Ю. В. Баулін*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Ю. П. Битяк*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *А. Б. Гриняк*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *О. О. Кот*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. Д. Крупчан*; д-р юрид. наук, проф. *В. М. Махінчук*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Н. М. Оніщенко*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *В. Г. Пилипчук*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *С. Г. Серьогіна*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. В. Скрипнюк*

*Рекомендовано до друку президенту
Національної академії правових наук України
(постанова № 133/5 від 29 вересня 2023р.)*

Правнича наука та законодавство України: європейський
П68 вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / ред-
кол.: *В. А. Журавель* (співголова), *Н. С. Кузнецова* (співголо-
ва), *О. М. Бандурка* та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. –
Харків : Право, 2023. – 902, [2] с.

ISBN 978-966-998-569-9

Монографію видано з нагоди 30-річчя з дня заснування Національної академії правових наук України. У роботі розглянуто стратегічні напрями розвитку української держави, правової науки, громадянського суспільства в період воєнного стану; теоретико-правові основи становлення і розвитку системи національної безпеки й оборони України; правові засади відновлення економіки України та відшкодування збитків, заподіяних державі, юридичним і фізичним особам, природним ресурсам; вектор європейської інтеграції як основний напрям розбудови українського законодавства; підстави і правові механізми притягнення осіб держави-агресора до кримінальної відповідальності за вчинення на території України воєнних злочинів.

Видання розраховане на парламентарів, посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування та правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями правової науки.

УДК 34(477)“36”+341.17(4)

ISBN 978-966-998-569-9

© Національна академія правових наук України, 2023

© Видавництво «Право», 2023

6.2.2. ПРАВОВІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Поширення цифрових технологій вже протягом тривалого періоду визначає траєкторії розвитку економік світу й суспільства і суттєво впливає на зміни в житті. Європейська цифрова стратегія спрямована на те, щоб цифрова трансформація працювала на користь людей і бізнесу, одночасно допомагаючи досягти мети створення кліматично нейтральної Європи до 2050 р. Становлення цифрової економіки – один із пріоритетних напрямів для більшості країн ЄС. Для них характерні тривалий період реалізації «повістки цифрового розвитку» і спадкоємність пріоритетів – від побудови базової інформаційно-комунікаційної інфраструктури до формування скоординованої політики в цій сфері і програм підтримки широкого впровадження цифрових технологій¹.

В аналітичному звіті після повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради та висновку Комісії Ради щодо заявки України на членство в Європейському Союзі (Брюссель, 01.02.2023)² є розділ 10, який стосується цифрової трансформації.

Експерти ЄС відзначають в Україні безперебійне функціонування внутрішнього ринку електронних комунікацій, електронної комерції та аудіовізуальних послуг. Існуючі правила захищають споживачів і підтримують загальну доступність сучасних послуг.

Угода про асоціацію / поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі³ передбачає наймасштабнішу форму співпраці в окремих секторах, включаючи сектор телекомунікацій – взаємний режим внутрішнього ринку. Він може бути наданий, коли Україна здійснить нормативно-правове наближення в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема до Додатка XVII-3, який стосується правил, що застосовуються до телекомунікаційних послуг, і буде створено належний наглядний потенціал. Це включає впровадження загальної правової бази для електронних комунікацій, охоплюючи, серед іншого, незалежного регулятора телекомунікацій і координацію радіочастотного спектра та правові рамки щодо електронної комерції та цифрової

¹ Цифрова економіка : підручник / Т. І. Олешко, Н. В. Касьянова, С. Ф. Смерічевський та ін. Київ : НАУ, 2022. 200 с.

² Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 01.02.2023, SWD(2023) 30 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf.

³ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

ідентифікації та довірчих послуг. У сфері аудіовізуальних послуг Україна взяла на себе зобов'язання узгодження з *acquis* ЄС (з фр. – «доробок») як надбанням європейської інтеграції в політичній, правовій і економічній сферах, яке будується на європейських спільних цінностях, визначених у ст. 2 Договору про Європейський Союз. Це дозволяє Україні брати повну участь у програмі «Креативна Європа»¹, яка є програмою Європейського Союзу у сфері культурних, креативних і аудіовізуальних індустрій.

Нормативно-правова база щодо електронних комунікацій в Україні складається з двох основоположних законів – «Про електронні комунікації»² та «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку»³ (далі – Закон про НРО (національний регуляторний орган)).

Закон України «Про електронні комунікації», який набув чинності з січня 2022 р., визначає правові й організаційні основи політики щодо електронних комунікацій, інформаційно-комунікаційних технологій та радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або з використанням електронних комунікаційних послуг. Він розділяє основні повноваження у сфері електронних комунікацій між Кабінетом Міністрів України та НРО. Натепер Україна працює над численними підзаконними нормативними актами.

Закон про НРО, який діє з лютого 2022 р., визначає правовий статус регулятора телекомунікацій, його завдання, компетенцію, повноваження та порядок їх реалізації. Українська модель попереднього регулювання базується на списку відповідних ринків, який схожий на перший список ринків ЄС, рекомендованих для регулювання.

У сфері послуг інформаційного суспільства Закон України «Про електронні комунікації» відображає директиву (ЄС) 2018/1972⁴, яка встановлює Європейський кодекс електронних комунікацій. Закон передбачає, що використання радіочастотного спектра здійснюється на підставі генерального дозволу або індивідуальних ліцензій. Для

¹ Програма «Креативна Європа». URL: <https://ucf.in.ua/creative-europe>.

² Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. №1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>.

³ Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку : Закон України від 16 груд. 2021 р. №1971-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20>.

⁴ Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast) Text with EEA relevance. PE/52/2018/REV/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L1972>.

забезпечення регуляторної передбачуваності встановлено, що термін дії ліцензій на радіочастотний спектр становить 20 років (для послуг широкосмугового доступу). Закон також містить заходи із забезпечення конкуренції (наприклад, щодо національного роумінгу, резервування спектра для нових учасників ринку), встановлюючи умови для розширення та передачі прав. В умовах особливого правового періоду воєнного стану деякі положення не застосовуються.

На думку європейських експертів, істотним недоліком є відсутність законодавчих інструментів щодо роумінгу. Проте загальне узгодження із цифровим *acquis* ЄС сприяє інтеграції України в роумінговий простір ЄС. Це включає заходи, які забезпечують конкуренцію (наприклад, щодо національного роумінгу, резервування спектра для нових учасників ринку). Можливість подальшої інтеграції в роумінговий простір ЄС стане важливим рушієм для повного узгодження з ЄС у цій сфері. Приєднання до режиму ЄС «Роумінг, як вдома»¹ вимагатиме впровадження регламенту ЄС щодо роумінгу й інших відповідних законів, а також угоди про подальше відкриття ринку. Україна покращила кроки до зони вільного роумінгу ЄС, після чого Європейська комісія винесла пропозицію про включення положення про роумінг до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Включення України до зони вільного руху ЄС є одним з основних пунктів оновленого Плану пріоритетних дій. Планується через дорожню карту повне впровадження Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ) та подальша інтеграція України до Єдиного ринку ЄС. Це перший випадок розширення режиму внутрішнього ринку ЄС на Україну².

Закон України «Про електронні комунікації» містить широке визначення універсальних послуг, на які всі споживачі мають право відповідно до їх встановленої якості та за доступною ціною. Це включає широкосмуговий доступ до Інтернету й голосовий електронний зв'язок у фіксованому місці. Критерії для встановлення універсальних зобов'язань базуються на якісних показниках, які забезпечують достатній доступ споживачів до різноманітних послуг. НРО встановлює критерії для універсальних послуг на основі доступності та розподілу. Кабінет Міністрів України може розглядати питання про встановлення порядку надання оператору компенсації за надання універсальних послуг. В умовах особливого правового періоду воєнного стану в аналітичному звіті застерігається, що у Уряді можуть виникнути ризики повного виконання своїх зобов'язань щодо універсальних послуг.

¹ Ще один крок до довгострокової угоди «Roam like at home» («За кордоном – як і вдома») з Україною. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_23_771.

² Там само.

Питання захисту прав споживачів є пріоритетним напрямом європейської політики. І вітчизняний закон «Про електронні комунікації» враховує різні аспекти Європейського кодексу електронних комунікацій¹ та захищає споживачів незалежно від того, чи спілкуються вони з використанням традиційних (дзвінки, SMS) чи вебсервісів, забезпечуючи, щоб усі споживачі мали доступ до доступних комунікаційних послуг, включаючи додатковий широкосмуговий доступ до Інтернету, для таких послуг, як відеодзвінки.

Одним з основних напрямів роботи щодо приведення законодавства України у відповідність до *acquis* ЄС, перелічених у Додатку XVII-3², є подальше впровадження незалежності регуляторного органу.

З огляду на поточні обмеження безпеки, як тільки дозволять умови, Україна має забезпечити імплементацію актів, пов'язаних із нормативно-правовою базою політики використання радіочастотного спектра, зокрема звільнення діапазону 700 МГц від телевізійного мовлення для мобільного зв'язку. Україні ще належить запровадити заходи щодо захисту відкритого доступу до Інтернету.

Україна в цілому вже привела своє законодавство про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій і частково про електронну комерцію до *acquis* ЄС, перелічених у Додатку XVII-3.

Крім того, Україна має передовий електронний уряд, де громадяни мають легкий доступ до державних послуг через онлайн-платформу та мобільний додаток, якими користується значна частина населення. Цифрове управління підвищило ефективність і прозорість уряду та сприяло діалогу між урядом і громадянами. Що стосується державних онлайн-сервісів, в Україні є безпечне рішення eID (мобільний додаток і портал) для всіх фізичних осіб, що дозволяє їм підключатися до державних послуг.

Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1972 від 11 грудня 2018 р. про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій передбачає вжиття відповідних і пропорційних законодавчих, технічних та організаційних заходів, беручи до уваги рамки заходів, представлені в дописі «Кібербезпека мереж 5G: інструментарій заходів ЄС щодо зменшення ризику», оприлюдненому відповідно до рекомендацій Комісії (ЄС) 2019/534 від 26 березня 2019 р.

¹ European Electronic Communications Code (EECC). URL: <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-020-5855>.

² Рішення № 1/2021 Комітету асоціації Україна – ЄС у торговельному складі про внесення змін до Доповнення XVII-3 (Правила, що застосовуються до телекомунікаційних послуг), Додатка XVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 22 листоп. 2021 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU21056>.

C(2019) 2335, у частині належного управління ризиками, пов'язаними з безпекою мереж і послуг.

Протягом 2019–2020 рр. ЄС ухвалив кілька документів, які присвячені проблематиці управління ризиками в 5G-мережах. Ще одним важливим документом є **Directive on security of network and information systems** (NIS Directive, Директива про безпеку інформаційних систем і мереж). Натепер введено в дію вже другу версію, відому як NIS2 Directive. Активність європейських законодавців стала відповіддю на американські зусилля з витіснення китайських виробників телекомунікаційного обладнання з глобального ринку¹.

Рада національної безпеки і оборони України реалізує національну стратегію кібербезпеки. Команда реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації (CERT-UA)² отримала міжнародну акредитацію та тісно співпрацює з CERT-EU. З 2009 р. є акредитованим членом Форуму команд реагування на інциденти безпеки FIRST³. Cybercenter UA 3 – національний центр реагування на кіберінциденти та набуття навичок і знань у сфері кібербезпеки. Національний банк України також має Центр кібербезпеки⁴, який створено 2017 р. для поєднання та координації зусиль у сфері забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту в банківському та фінансовому секторах України, у якому з 2018 р. працює група реагування на кіберінциденти (CSIRT-NBU), що є кроком для приведення системи кіберзахисту у відповідність до вимог, установлених на рівні ЄС.

2 серпня 2019 р. Центр кіберзахисту Національного банку України та Державний центр кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України підписали меморандум про взаємодію та співробітництво в сфері кібербезпеки та кіберзахисту, спрямовану на попередження, виявлення, ефективне реагування та протидію актуальним кіберзагрозам, підвищення рівня інформаційної безпеки та ситуаційної обізнаності у сфері кібербезпеки та кіберзахисту⁵.

¹ Хіміч Р. Рука Китаю та небезпека обладнання для 5G : Чому США та країни ЄС по-різному оцінюють ризики використання китайського телекомунікаційного обладнання і яку позицію обрала Україна? *Економічна правда*. 1 берез. 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/1/697549/>.

² Computer Emergency Response Team of Ukraine (CERT-UA) – спеціалізований структурний підрозділ Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

³ Про CERT-UA. URL: <https://cert.gov.ua/about-us>.

⁴ Посилюємо кіберстійкість фінансової системи: стартувало навчання з питань кібербезпеки для банківського сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/posilyuyemo-kiberstiykist-finansovoyi-sistemi-startovalo-navchannya-z-pitan-kiberbezpeki-dlya-bankivskogo-sektoru>.

⁵ Національний банк та Державний центр кіберзахисту співпрацюватимуть у сфері кібербезпеки. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ta-derjavniy-tsentr-kiberzahistu-spivpratsyuvatimut-u-sferi-kiberbezpeki>.

У сфері аудіовізуальної політики України гарантується редакційна незалежність ЗМІ. 13 грудня 2022 р. Верховна Рада України прийняла ключовий законодавчий акт для приведення українського закону про аудіовізуальні засоби масової інформації до *acquis* ЄС, який підлягатиме оцінці в щорічному звіті про розширення 2023 р. Положення про незалежність медіарегулятора, які не є достатньою мірою забезпечені в чинній законодавчій базі, мають особливе значення.

Щодо кібербезпеки й електронної ідентифікації необхідно наголосити, що 26 грудня 2022 р. Президентом України підписано ухвалений Верховною Радою законопроект № 6241 «Про Національну програму інформатизації»¹. Хоч боротьба з кіберзлочинністю вже регулюється Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», закон про програму інформатизації сприятиме безпеці інформаційної роботи та кіберзахисту шляхом побудови, розвитку, інтеграції та використання сучасних інформаційних систем, комунікаційних мереж, інформаційних ресурсів та інформаційних технологій.

А через три дні, 29 грудня 2022 р., було підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації», набрання чинності якого відбудеться 31 грудня 2023 р.²

Державне регулювання у сфері електронної ідентифікації, що запроваджене новим законом, прискорить початок активного використання та подальший розвиток технологій електронної ідентифікації за паспортом громадянина України у формі картки, в яку імплантовано безконтактний електронний носій (CardID), мобільного електронного підпису (MobileID), банківської електронної ідентифікації (BankID), електронної ідентифікації за допомогою мобільного застосунку у смартфоні або планшеті (SmartID).

Із позитивних і значущих кроків варто відзначити й запровадження електронного сервісу державних послуг «Дія», за допомогою якого українці зараз можуть зареєструвати бізнес, сплачувати податки, підписувати будь-які документи, змінювати місце реєстрації, отримувати виплати тощо.

¹ Про Національну програму інформатизації : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20>.

Крім того, Верховна Рада України 23 лютого 2023 р. ухвалила Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь у програмі “Цифрова Європа” (2021–2027)»¹.

Програма «Цифрова Європа» – це програма фінансової підтримки ЄС (із бюджетом 7,5 млрд євро на 7 років), яка забезпечує фінансування проектів за п'ятьма напрямками: 1) суперкомп'ютер; 2) штучний інтелект; 3) кібербезпека; 4) цифрові навички; 5) забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві².

Зазначена програма підтримує державні органи, неурядові організації та приватних суб'єктів, малі й середні підприємства в ЄС і за його межами. Приєднання України до програми сприятиме реалізації цифрових проектів в Україні, посилить співпрацю з міжнародними партнерами шляхом підтримки в рамках програми проектів, заснованих на принципах цифрового законодавства і політики ЄС.

Проте Україна так досі й не створила механізмів протидії застосуванню незаконних пристроїв несанкціонованого доступу до послуг. Не було врегульовано права й обов'язки користувачів і надавачів універсальних телекомунікаційних послуг відповідно до права ЄС. Також необхідно враховувати у вітчизняному законодавстві новітні європейські зміни щодо правового регулювання цифрових ринків, цифрових послуг і контенту.

Так, у березні 2022 р. ЄС досяг згоди стосовно Закону про цифрові ринки (DMA), що є важливою віхою, оскільки цей закон регулює діяльність великих цифрових платформ, яких називають «вартівими», аби забезпечити відкритий і справедливий європейський цифровий ринок³.

Ухвалення пакета законів щодо цифрових послуг у першому читанні Європейським Парламентом стало результатом політичної згоди, досягнутої співзаконодавцями щодо Закону про цифрові ринки 24 березня 2022 р. та Закону про цифрові послуги (DSA) 23 квітня 2022 р. Останній вже набув чинності 16 листопада 2022 р.

¹ Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь у програмі «Цифрова Європа» (2021–2027) : Закон України від 23 лют. 2023 р. №2926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20>.

² Експертний висновок Міністерства фінансів України до законопроекту «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь у програмі “Цифрова Європа” (2021–2027)». URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-ratifikatsiyu-ugodi-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-pro-uchast-ukraini-u-programi-evropeyskogo-soyuzu-tsfirova-evropa-2021-2027>.

³ Digital Markets Act: Commission welcomes political agreement on rules to ensure fair and open digital markets. *European Commission*. 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_1978.

Закон про цифрові послуги базується на правилах Директиви про електронну комерцію та вирішує конкретні проблеми, що виникають навколо онлайн-посередників¹.

Нові правила відповідно прийнятих змін включають такі заходи та правила:

– заходи протидії незаконному контенту в Інтернеті, включаючи незаконні товари та послуги. Закон про цифрові послуги впроваджує нові механізми, які дозволяють користувачам позначати незаконний вміст контенту в Інтернеті, а платформам – співпрацювати зі спеціалізованими органами для виявлення та видалення незаконного вмісту;

– нові правила відстеження продавців на онлайн-ринках, щоб допомогти створити довіру й легше переслідувати шахраїв; нове зобов'язання онлайн-ринків випадково перевіряти за існуючими базами даних, чи відповідають продукти чи послуги на їхніх сайтах вимогам; постійні зусилля щодо підвищення відстежуваності продукції за допомогою передових технологічних рішень;

– впроваджено ефективні гарантії для користувачів, включаючи можливість оскаржити рішення платформ щодо модерації вмісту контенту на основі нової обов'язкової інформації для користувачів, коли їхній вміст видаляється або обмежується;

– запропоновано широкий перелік заходів щодо прозорості для онлайн-платформ, включаючи кращу інформацію про умови й положення, а також прозорість алгоритмів, які використовуються для рекомендації вмісту або продуктів користувачам;

– встановлено зобов'язання для дуже великих онлайн-платформ і пошукових систем запобігати зловживанню їхніми системами шляхом вжиття заходів, що ґрунтуються на оцінці ризику, включаючи нагляд за допомогою незалежного аудиту їхніх заходів з управління ризиками. Платформи повинні пом'якшувати такі ризики, як дезінформація чи маніпуляції на виборах, кібернасильство щодо жінок або заподіяння шкоди неповнолітнім в Інтернеті. Ці заходи мають бути ретельно збалансовані з обмеженнями свободи слова й підлягають незалежному аудиту;

– впроваджено заборону цільової реклами на онлайн-платформах шляхом профілювання дітей або на основі спеціальних категорій персональних даних, таких як етнічна приналежність, політичні погляди чи сексуальна орієнтація. Підвищено прозорість усієї реклами на онлайн-платформах і комерційних повідомлень впливових осіб;

– також встановлено заборону на використання так званих темних шаблонів в інтерфейсі онлайн-платформ, які стосуються оманливих трюків, які маніпулюють користувачами, змушуючи їх робити вибір, який вони не збираються робити;

¹ The Digital Services Act package. *European Commission*. 2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>.

– користувачі отримають нові права, зокрема право скаржитися на платформу, домагатися позасудового врегулювання, скаржитися до національного органу своєю рідною мовою або вимагати компенсації за порушення правил. Представницькі організації також зможуть захищати права користувачів за масштабні порушення законодавства;

– визначено нову структуру контролю. Комісія буде основним регулятором для дуже великих онлайн-платформ (які охоплюють 45 млн користувачів і більше), тоді як інші платформи будуть під наглядом держав-членів, де вони створені. Комісія матиме правозастосовні повноваження, подібні до тих, які вона має під час антимонопольного провадження. Між національними регуляторами та Комісією буде створено механізм співпраці в масштабах ЄС.

Таким чином, новий Закон про цифрові послуги значно вдосконалює механізми видалення незаконного контенту. Проте необхідно звернути увагу, що цей закон не визначає, що є незаконним в Інтернеті. Так, нові вимоги встановлюють загальноєвропейські правила, які охоплюють виявлення, позначення та видалення незаконного вмісту контенту, а також нову систему оцінки ризиків для дуже великих онлайн-платформ і пошукових систем щодо того, як незаконний вміст поширюється на їхніх службах. Що є незаконним контентом, визначається в інших законах на рівні ЄС або на національному рівні – наприклад, терористичний контент або матеріали сексуального насильства над дітьми чи незаконна мова ворожнечі визначається на рівні ЄС. Якщо вміст є незаконним лише в певній державі-члені, як правило, його слід видаляти лише на території, де він є незаконним¹.

Під час розробки вітчизняного правового регулювання відносин щодо надання цифрових послуг і цифрового контенту необхідно враховувати механізм введення в дію зазначеного європейського закону для вивчення досвіду та врахування прогалин і недоліків, що можна буде побачити лише після певної практики застосування Закону про цифрові послуги.

Тому звертаємо увагу на часові рамки виникнення зобов'язань у учасників цифрових ринків. Так, після набуття чинності Закону про цифрові послуги (16 листопада 2022 р.) онлайн-платформи повинні були протягом 3 місяців повідомити про кількість активних кінцевих користувачів (до 17 лютого 2023 р.) на своїх вебсайтах. На основі цієї кількості користувачів Комісія зробить оцінку щодо того, чи слід визначати платформу як дуже велику онлайн-платформу чи пошукову систему. Після такого рішення Комісії про призначення відповідна

¹ Єфремова К. В. Цифрова економіка України на шляху до членства ЄС: виклики та реалії. *Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій* : монографія / за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. Розд. 1. С. 36.

організація матиме 4 місяці для виконання зобов'язань згідно із Законом про цифрові послуги, включаючи проведення та надання Комісії першої щорічної оцінки ризиків. Держави – члени ЄС повинні будуть надати повноваження своїм координаторам цифрових послуг до 17 лютого 2024 р., загальної дати початку застосування Закону про цифрові послуги.

Необхідно звернути увагу, що український законодавець у новому Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги»¹ від 10 серпня 2023 р. вже врахував європейські вимоги щодо відповідності цифрового контенту та/або цифрової послуги (ст. 4–6) і правові наслідки невідповідності такого контенту (ст. 12).

Отже, попри всі успіхи в наближенні правового регулювання цифрової трансформації вітчизняної економіки до законодавства ЄС, Україна має пришвидшитися з прийняттям необхідної законодавчої та регуляторної бази й імплементувати в українське законодавство директиви, що так і не були прийняті, зокрема, Рамкову директиву Європейського Парламенту і Ради 2002/21/ЄС про спільні правові рамки для електронних комунікаційних мереж та послуг від 7 березня 2002 р.², Директиву Європейського Парламенту і Ради 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директиву про аудіовізуальні медіапослуги) зі змінами, внесеними директивою Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 р.³, і нове законодавство ЄС щодо цифрових ринків.

Також в Україні залишився цілий ряд компонентів Єдиного цифрового ринку, що потребує вдосконалення, серед яких захист персональних даних, електронна комерція та захист прав інтелектуальної власності в Інтернеті.

Процедури саморегулювання відіграють важливу роль у правових відносинах Цифрової епохи. Одним із напрямів такого регулювання є дотримання прав інтелектуальної власності на цифрових платфор-

¹ Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серп. 2023 р. № 3321-IX. *Голос України*. 02.09.2023. № 29. (Набрання чинності має відбутися 02.03.2024).

² Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive). OJ L 108, 24.04.2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32002L0021>.

³ Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-10.

мах¹. Уже в Директиві ЄС про електронну торгівлю (директива 2000/31/ЄС), опублікованій у 2000 р., згадувалась процедура сповіщення та видалення контенту на електронних платформах, що вочевидь порушує авторські права. Така новела була запозичена з американського Закону про захист авторських прав у цифрову епоху (DMCA). Кожна країна ЄС описує процедури в національному законодавстві на власний розсуд, але їх розповсюдженість і важливість є беззаперечними. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» опис аналогічної процедури з'явився лише у 2017 р.

Порівняно з правами на винаходи та торговельні марки порушення авторського права в основному призводять до менших розмірів збитків правовласників, тому в деяких країнах створюються відповідні суди й арбітражі, що розглядають такі справи², і тому саморегулювання є особливо ефективним у цьому контексті³.

У 2022 та 2023 рр. було внесено суттєві зміни в Закон України «Про авторське право і суміжні права», зокрема ці зміни також стосувались і порядку саморегулювання в мережі Інтернет (порядку припинення порушень авторського права і суміжних прав з використанням мережі Інтернет). Попередні дослідження підтвердили, що «Україна перебуває на ембріональній стадії впровадження процедур [сповіщення Інтернет-провайдерів та видалення об'єктів авторського права], але досвід інших країн, безумовно, є корисним і застосовним для боротьби з недобросовісною конкуренцією та підтримки малого та середнього бізнесу у важкі економічні часи»⁴. Зміни ж до зазначеного закону зумовлюють потребу в подальшому аналізі для підтвердження чи спростування раніше сформульованого висновку.

Стаття 52¹ Закону України попередньої редакції звужувала об'єкти до аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм,

¹ Krokida Z. *Internet Service Provider Liability for Copyright and Trade Mark Infringement: Towards an EU Co-Regulatory Framework*. Bloomsbury Publishing, 2022. 360 p.

² Шматков Д. І. Вирішення спорів щодо авторського права у Цифрову Епоху. *Цифрові трансформації України 2022: виклики та реалії*: матеріали III Круглого столу (м. Харків, 30 верес. 2022 р.) / за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 94. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2013/02/conf_30.09.2022.pdf.

³ Шматков Д. І. Критичний огляд порядку припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет в Україні. *Економічна безпека: міжнародний і національний рівень*: матеріали I-ї наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 трав. 2022 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 187–196. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/shmatkov.docx>.

⁴ Шматков Д. І. Право інтелектуальної власності на цифрових платформах. *Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій*: монографія / за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. Розд. 3. С. 114–163.

відеограм, фонограм, передач (програм) організацій мовлення. Нова редакція таких обмежень не містить і регулювання розповсюджується на всі об'єкти авторського права, що є дійсно важливим і ефективним рішенням, прийнятим розробниками цього документа й представленим у ньому.

Чи доцільним є застосування подібних норм до законів України «Про винаходи та корисні моделі» (за практиками Китаю) та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»? Учені стверджують, що ці рішення не є простими і потребують обґрунтованого підходу¹ для запобігання додатковому тягарю для постачальників інтернет-послуг². Проте є очевидним, що у випадку підтвердження ефективності процедур на різноманітних платформах української мережі наступним кроком може стати впровадження процедур повідомлення та видалення стосовно знаків для товарів і послуг, оскільки це значно менш трудомісткий процес, аніж порівняння винаходів³.

Нова редакція (як і попередня) Закону України «Про авторське право і суміжні права», окрім «власника прав інтелектуальної власності» та «порушника інтелектуальної власності», містить такі терміни, як «власник веб-сторінки», «власник веб-сайту», «постачальник послуг хостингу»:

– «власник веб-сайту – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання веб-сайту. За відсутності доказів іншого, власником веб-сайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, та/або отримувач послуг хостингу» (п. 15 частини першої ст. 1);

– «власник веб-сторінки – особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб-сторінки на веб-сайті, та яка управляє та/або розміщує електронну (цифрову) інформацію в межах такої веб-сторінки. Власник веб-сайту не є власником веб-сторінки, якщо власник веб-сторінки володіє обліковим записом, що дозволяє йому самостійно, незалежно від власника веб-сайту, роз-

¹ Feng S., Wan Y., Fang F. Notice and Take Down: How the Shift from Copyright Law to Chinese E-Commerce Law Poses an Unnecessary Disturbance to E-Commerce. *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*. 2019. Vol. 50, No. 9. P. 1082–1100 ; Wu X. Discussion on the Liability of Patent Indirect Infringement on the Network Trading Platform. *International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities (ICCESSH 2019)* (May 17–19, 2019). Atlantis Press, 2019. P. 1870–1874.

² Zhang X., Zhu X. A pioneering undertaking to be optimized: legal transplantation and practice of the notice and takedown regime under China's Patent Law. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*. 2018. Vol. 8, No. 3. P. 191–208.

³ Dong H. Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 2020. Vol. 22, No. 3. P. 371–398.

міщувати інформацію на веб-сторінці та управляти нею» (п. 16 частини першої ст. 1).

При цьому нова редакція Закону вже не містить раніше описаного визначення постачальника послуг хостингу. Причина виключення визначення цього терміна є неочевидною.

Як і раніше, навряд чи можна погодитися з поширеністю поділу між власниками вебсторінки та вебсайту в цифровому світі. Наприклад, у DMCA зазначено, що після завантаження матеріалу кожен постачальник послуг хостингу стає постачальником послуг (17 U.S.C. § 512(c)(1)).

Заява про припинення порушення авторського права та/або суміжних прав відповідно до ст. 56 нової редакції Закону повинна містити:

1) відомості про заявника, необхідні для його ідентифікації: ім'я (найменування), місце проживання (перебування) або місцезнаходження, адреса електронної пошти або поштова адреса, на яку власник вебсайту або інші особи в передбачених цим Законом випадках мають направляти інформацію; для заявників – юридичних осіб – ідентифікаційні дані про реєстрацію юридичної особи в країні місцезнаходження, зокрема в торговельному, банківському, судовому або державному реєстрі, у тому числі реквізити реєстру, реєстраційний номер;

2) вид і назву об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав, іншу інформацію, що дає можливість ідентифікувати об'єкт, про порушення права на який ідеться в заяві;

3) вмотивоване твердження, зазначене у відповідній заяві, про наявність у заявника майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав чи виключних прав на використання такого об'єкта з посиланням на підстави виникнення таких прав чи виключних прав і строк чинності таких прав (підстави не вказуються, якщо заявник є первинним суб'єктом відповідних майнових прав);

4) гіперпосилання на електронну (цифрову) інформацію, розміщену або в інший спосіб використану на вебсайті, або гіперпосилання на вебсторінку, до якої здійснювалося інтерактивне надання доступу об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, про порушення майнових прав на який ідеться в заяві;

5) вимогу до власника вебсайту про унеможливлення доступу до цифрового контенту на вебсайті та/або вимогу до власника вебсайту і провайдера послуг обміну контентом щодо недопущення ними (ним) подальшого розміщення на вебсайті зазначеного цифрового контенту;

6) відомості про постачальника послуг хостингу, який надає послуги та/або ресурси для розміщення відповідного вебсайту або їх час-

тин у мережі Інтернет і забезпечення доступу до них через мережу Інтернет, а саме: найменування; адреса електронної пошти або поштова адреса, на яку в передбачених цим Законом випадках власник вебсайту або інші особи мають надсилати інформацію. Власник вебсайту, який розміщує свій вебсайт або його частину в мережі Інтернет на власних ресурсах та/або самостійно забезпечує доступ до нього з використанням мережі Інтернет, який надає можливість іншим особам розміщувати цифровий контент на його вебсайті, є постачальником послуг хостингу;

7) твердження заявника, що наведена в заяві інформація є достовірною, а наявність у заявника прав, про порушення яких заявлено, перевірена адвокатом або представником у справах інтелектуальної власності (патентним повіреним), за представництвом (посередництвом) якого подається заява.

Зміст складових заяви про припинення порушення авторського права та/або суміжних прав у ст. 56 нової редакції Закону України розширено. Розробники додали у п. 2 ч. 2 «іншу інформацію, що дає можливість ідентифікувати об'єкт, про порушення права на який йдеться у заяві», що є дійсно конструктивним рішенням для ефективного здійснення процедури. Зазначено відсутність необхідності підстави виникнення виключних прав у випадку, якщо заявник є первинним суб'єктом відповідних майнових прав – це рішення також спрощує функціонування процедури і може бути оцінено як корисне і правильне. Розширено перелік місць знаходження гіперпосилання на електронну (цифрову) інформацію – тут, з одного боку, розділ приведено у відповідність з іншими розділами, а з іншого боку, як було зазначено раніше, розробники Закону самостійно ускладнили (або занадто деталізували) перелік цих місцезнаходжень, тому вимушені кожного разу тепер цитувати весь зазначений перелік. Те саме стосується і розширення пп. 5 та 6 ч. 2.

У п. 7 ч. 2 ст. 56 з'явилася згадка про представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного). Разом зі згадуванням адвоката (що було і в попередній редакції Закону), ці рішення нівелювали вдосконалення розділу представництва особи, що подає відповідну заяву. Так, у попередній редакції Закону було зазначено, що заявник звертається із заявою про припинення порушення виключно за представництвом (посередництвом) адвоката. У новій редакції лише заявник, який є юридичною особою, звертається із заявою про припинення порушення виключно за представництвом (посередництвом) адвоката або представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного). Але з огляду на п. 7 удосконалення не виглядають корисними чи навіть придатними, адже з формулювань очевидно,

що всі особи зобов'язані звертатися до адвоката чи патентного повіреного.

Тому поряд із раніше встановленими дискусійними питаннями, що полягали у значній (порівняно з подібним законодавством інших країн) кількості та ускладненим формулюванням вимог¹, розділ змісту заяви тепер ще й суперечить іншому розділу ст. 56 Закону України.

Найголовнішим у вищезазначеному контексті є те, що для використання переваг саморегулювання такі процедури сповіщення та видалення мають бути швидкими та простими² – залучення адвоката або представника у справах інтелектуальної власності не спрощують процедури.

Останнім положенням, що зазнавало критики, була (порівняно з аналогічними процедурами інших країн) абстрактність наступного стандарту: заявник (посадова особа заявника) несе відповідальність за надання завідомо недостовірної інформації щодо наявності у нього майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав, про порушення яких ідеться в заяві. Це положення не було виправлено чи змінено.

Таким чином, можна стверджувати, що чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» вже описує на наступному більш обґрунтованому рівні процедури припинення порушень авторського права і суміжних прав із використанням мережі Інтернет. Основним досягненням нової редакції, безумовно, є розширення об'єктів, до яких застосовуються процедури. Також розробниками врегульований ряд протиріч у тексті документа. Проте багато недоліків ще не знайшли своє усунення. Якщо наведення специфічного переліку суб'єктів є системною проблемою релевантних законів на пряму і дійсно потребує часу на знаходження оптимальної формули, то зменшення бюрократичних вимог до заяви про припинення порушення, вирішення питань представництва заявників і встановлення більш чіткої відповідальності за неправдиві повідомлення могли би бути вирішені наявною редакцією.

Підсумовуючи євроінтеграційний шлях розвитку цифрової економіки України, необхідно зазначити, що створення умов розвитку Індустрії 4.0 для відновлення України буде відбуватися виключно із застосуванням цифрової трансформації. Для відновлення промислових

¹ Shmatkov D., Cabrera Zagalaz A. Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society*. 2022. Vol. 1, № 18. P. 22–33. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1\(18\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2).

² Kuczerawy A., Ausloos J. NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain. February 18, 2015. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2567183>.

хайтек галузей необхідні інструменти координації стейкхолдерів, зацікавлених у запровадженні технологій Індустрії 4.0, можливе формування нових потенційних напрямів аутсорсингу інжинірингових і цифрових компаній на глобальному ринку. Перехід на модель цифрової економіки є пріоритетом у можливих учасників платформи Industry4Ukraine у поточній ситуації та перспективі¹.

Цифрова революція принесла багато викликів і можливостей для виробничих компаній. В умовах особливого правового періоду² створюються передумови для необхідного технічного переозброєння, що вимагає процесу вдосконалення використання інструментів цифрової економіки, зокрема щодо взаємозв'язку із циркулярними процесами з урахуванням вимог євроінтеграції.

Європейська комісія розглядає перехід від Індустрії 4.0 до Індустрії 5.0 як напрямок, який посилює значення європейської промисловості і є ключовим в економічних і суспільних змінах, вона має очолити цифровий і екологічний перехід³. Європа стикається з потрійним імперативом захисту, підготовки та трансформації у своєму прагненні до кращого розвитку після пандемії COVID-19 та до кращого просування для вирішення найбільшої проблеми, з якою коли-небудь стикалося людство, – зміни клімату та занепаду біорізноманіття. Нинішня цифрова економіка – це модель, за якою переможець отримує все, що створює технологічну монополію та гігантську нерівність багатства⁴. Бачення «Індустрії 5.0» виходить за межі традиційного погляду, сприяє зосередженню на технологічному чи економічному зростанні наявних видобувних процесів, виробництво та споживання спонукають змінити економічну модель на більш трансформаційну, погляд на зростання зосереджений на людському прогресі та добробуті, має відбутися скорочення та переведення споживання на нові форми сталого, циклічного

¹ Внукова Н. М. Вплив цифрової трансформації на розвиток механізмів Індустрії 4.0 *Цифрові трансформації України 2022: виклики та реалії* : за матеріалами ІІІ Круглого столу (м. Харків, 30 верес. 2022 р.) / за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 15–20. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/28335>.

² Внукова Н. М. Зміна механізмів Індустрії 4.0 в особливий правовий період. *Господарська діяльність в особливий правовий період* : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 30 берез. 2022 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка. Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2022. URL: <https://ndipzir.org.ua/gospodarska-diyalnist-v-osoblivij-pravovij-period>.

³ Внукова Н. М. Євроінтеграційне спрямування змін у циркулярній Індустрії 4.0. *Право та інновації*. 2023. №1 (41). С. 111–114. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1\(41\)-16](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-16).

⁴ Industry 5.0: A Transformative Vision for Europe / European Commission Directorate-General for Research and Innovation Directorate G – Common Policy Centre, 2022. (ESIR Policy Brief ; No. 3). DOI: <https://doi.org/10.2777/17322>.

та відновлювального процесу створення економічної вартості та справедливе процвітання. У двох європейських країнах – Німеччині та Італії – вже є попит на тему Індустрії 5.0¹.

Отже, ключовими діями для створення Індустрії 5.0 в Україні має бути забезпечення того, щоб промисловість стала опорою та рушієм сталого розвитку, відбулось відродження природи та інклюзії, сформувані нові вимоги до державної політики та взаємодії між промисловістю і державою. Перетворення вже стосуються всіх сфер життя.

6.2.3. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМІРІВ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Забезпечення збалансованого природокористування та збереження природних ресурсів в умовах сьогодення стало однією з провідних проблем сучасного розвитку світового суспільства, своєрідним мейнстрімом формування європейської та національних екологічних і економічних політик. Серед причин її актуалізації визнаються об'єктивні процеси скорочення запасів і погіршення якості природних ресурсів, а також зростання виробничого ресурсоспоживання з боку економічного сектору. Проблема вичерпання природних ресурсів на планеті, ймовірність настання в майбутньому певного ресурсного «голоду» все частіше спонукає світову спільноту відмовитися від соціальної філософії «суспільства споживання» та забезпечити значне скорочення необов'язкових ресурсних витрат, запровадити нові моделі економічного розвитку, які б дозволили досягти економічного зростання ресурсоощадливим способом, зберегти довкілля та надати майбутнім поколінням можливості задовольняти свої потреби не гірше сьогоденного рівня².

Отже, за сучасних реалій, як зазначають науковці, структурування та вирішення багатьох природоресурсних і природоохоронних проблем змістилось на глобальний рівень³. Глобалізація природокористування

¹ Внукова Н. М. Євроінтеграційне спрямування змін у циркулярній Індустрії 4.0. *Право та інновації*. 2023. № 1. С. 111–114. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1\(41\)-16](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-16).

² Dovgal O., Novikov O., Bilichenko O., Kozachenko L., Stamat V. Implementation of the Concept of Circular Economy as an Integral Component of Sustainable Development of the Region: Problems and Prospects. *Review of Economics and Finance*. 2022, Vol. 20, No. 1. P. 1051–1059.

³ Малишева Н. Р., Ковтун О. М. Природоохоронне право в контексті глобалізаційних викликів. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 235.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Передмова

В. А. ЖУРАВЕЛЬ – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.

Розділ 1

Р. О. СТЕФАНЧУК – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.1 – у співавт. з Н. С. Кузнецовою)

Н. С. КУЗНЕЦОВА – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.1 – у співавт. з Р. О. Стефанчуком)

О. М. БАНДУРКА – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.2)

О. В. СКРИПНЮК – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.3)

І. В. ЯКОВЮК – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.4 – у співавт. з І. І. Бодровою, О. Ю. Лялюком)

І. І. БОДРОВА – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 1.4 – у співавт. з І. В. Яковюком, О. Ю. Лялюком)

О. Ю. ЛЯЛЮК – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 1.4 – у співавт. з І. В. Яковюком, І. І. Бодровою)

О. В. ПЕТРИШИН – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.5 – у співавт. з О. О. Петришином)

О. О. ПЕТРИШИН – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 1.5 – у співавт. з О. В. Петришином)

П. М. РАБІНОВИЧ – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.6)

Є. А. ГЕТЬМАН – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.7 – у співавт. з О. І. Зозулею, О. С. Гилякою, А. М. Мерник)

О. І. ЗОЗУЛЯ – д-р юрид. наук, доц. (підрозд. 1.7 – у співавт. з Є. А. Гетьманом, О. С. Гилякою, А. М. Мерник)

О. С. ГИЛЯКА – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 1.7 – у співавт. з Є. А. Гетьманом, О. І. Зозулею, А. М. Мерник)

А. М. МЕРНИК – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 1.7 – у співавт. з Є. А. Гетьманом, О. І. Зозулею, О. С. Гилякою)

Ю. П. БИТЯК – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.8 – у співавт. з Ю. В. Георгієвським, С. Г. Серьогіною, М. О. Петришиною)

С. Г. СЕРЬОГІНА – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.8 – у співавт. з **Ю. П. Битяком**, М. О. Петришиною)

- М. О. ПЕТРИШИНА** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 1.8 – у співавт. з **Ю. П. БИТЯКОМ**, С. Г. Серьогіною)
- Т. О. КОЛОМОЄЦЬ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.9 – у співавт. з Д. В. Лученком, Ю. В. Георгієвським)
- Д. В. ЛУЧЕНКО** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.9 – у співавт. з Т. О. Коломоєць, Ю. В. Георгієвським)
- Ю. В. ГЕОРГІЄВСЬКИЙ** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 1.9 – у співавт. з Т. О. Коломоєць, Д. В. Лученком)

Розділ 2

- М. В. КОСТИЦЬКИЙ** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 2.1)
- А. М. КОЛОДІЙ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 2.2 – у співавт. з О. А. Колодієм, А. Г. Лапком)
- О. А. КОЛОДІЙ** – д-р юрид. наук (підрозд. 2.2 – у співавт. з А. М. Колодієм, А. Г. Лапком)
- А. Г. ЛАПКО** – канд. юрид. наук (підрозд. 2.2 – у співавт. з А. М. Колодієм, О. А. Колодієм)
- В. М. ТЕРНАВСЬКА** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 2.3)
- Н. М. ОНЩЕНКО** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 2.4)
- Л. Р. НАЛИВАЙКО** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 2.5)

Розділ 3

- О. О. ТОМКІНА** – канд. юрид. наук (підрозд. 3.1)
- Л. В. КРАСИЦЬКА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.2)
- Л. Ф. КУПІНА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.3)
- А. С. ШТЕФАН** – д-р юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 3.4)
- Н. В. МІЛОВСЬКА** – д-р юрид. наук, доц. (підрозд. 3.5)
- Ю. Г. БАРАБАШ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.6 – у співавт. з О. М. Бориславською)
- О. М. БОРИСЛАВСЬКА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.6 – у співавт. з Ю. Г. Барабашом)
- О. О. КОТ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.7)
- А. Б. ГРИНЯК** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.8)

Розділ 4

- В. І. БОРИСОВ** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.1 – у співавт. з М. В. Шепітьком)

- М. В. ШЕПІТЬКО** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.1 – у співавт. з В. І. Борисовим; підрозд. 4.2.2 – у співавт. з В. Ю. Шепітьком)
- В. С. БАТИРГАРЕЄВА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.2 – у співавт. з В. В. Голіною, А. В. Калініною)
- В. В. ГОЛІНА** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.2 – у співавт. з В. С. Батиргареєвою, А. В. Калініною)
- А. В. КАЛІНІНА** – канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник (підрозд. 4.1.2 – у співавт. з В. С. Батиргареєвою, В. В. Голіною)
- В. В. КУЗНЕЦОВ** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.3 – у співавт. з А. А. Вознюком)
- А. А. ВОЗНЮК** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.1.3 – у співавт. з В. В. Кузнецовим)
- Н. В. ГЛИНСЬКА** – д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник (підрозд. 4.2.1 – у співавт. з Д. І. Клепкою)
- Д. І. КЛЕПКА** – канд. юрид. наук (підрозд. 4.2.1 – у співавт. з Н. В. Глинською)
- В. Ю. ШЕПІТЬКО** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.2.2 – у співавт. з М. В. Шепітьком)
- Г. К. АВДЄЄВА** – канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник (підрозд. 4.2.3 – у співавт. з В. М. Шевчуком)
- В. М. ШЕВЧУК** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.2.3 – у співавт. з Г. К. Авдеєвою)
- А. В. ЛАПКІН** – д-р юрид. наук, доц. (підрозд. 4.3.1 – у співавт. з Д. П. Євтеєвою)
- Д. П. ЄВТЕЄВА** – канд. юрид. наук (підрозд. 4.3.1 – у співавт. з А. В. Лапкіним)
- М. І. ПАШКОВСЬКИЙ** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.3.2, 4.3.3 – у співавт. з Т. Р. Коротким)
- Т. Р. КОРОТКИЙ** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 4.3.2, 4.3.3 – у співавт. з М. І. Пашковським)
- О. О. КОТ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 4.3.4)

Розділ 5

- В. В. БЕЛЄВЦЕВА** – д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник (підрозд. 5.1 – у співавт. з О. П. Дзьобанем, В. Я. Настюком)
- О. П. ДЗЬОБАНЬ** – д-р філософ. наук, проф. (підрозд. 5.1 – у співавт. з В. В. Белєвцевою, В. Я. Настюком)
- В. Я. НАСТЮК** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 5.1 – у співавт. з В. В. Белєвцевою, О. П. Дзьобанем)

- В. Г. ПИЛИПЧУК** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 5.2 – у співавт. з П. П. Богуцьким, І. М. Дороніним; підрозд. 5.3 – у співавт. з П. П. Богуцьким, М. В. Беланюк; підрозд. 5.6 – у співавт. з О. В. Лебединською, Л. В. Заславською)
- П. П. БОГУЦЬКИЙ** – д-р юрид. наук, доц. (підрозд. 5.2 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, І. М. Дороніним; підрозд. 5.3 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, М. В. Беланюк)
- І. М. ДОРОНІН** – д-р юрид. наук, доц. (підрозд. 5.2 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, П. П. Богуцьким)
- М. В. БЕЛАНЮК** – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 5.3 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, П. П. Богуцьким)
- О. О. ЗОЛОТАР** – д-р юрид. наук (підрозд. 5.4 – у співавт. з О. Г. Радзівською)
- О. Г. РАДЗИЄВСЬКА** – канд. юрид. наук (підрозд. 5.4 – у співавт. з О. О. Золотар)
- О. М. ГОЛОВКО** – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 5.5 – у співавт. з Н. С. Ухановою, О. П. Фармагей)
- Н. С. УХАНОВА** – наук. співробітник (підрозд. 5.5 – у співавт. з О. М. Головка, О. П. Фармагей)
- О. П. ФАРМАГЕЙ** – д-р психол. наук, проф. (підрозд. 5.5 – у співавт. з О. М. Головка, Н. С. Ухановою)
- О. В. ЛЕБЕДИНСЬКА** – наук. співробітник (підрозд. 5.6 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, Л. В. Заславською)
- Л. В. ЗАСЛАВСЬКА** – наук. співробітник (підрозд. 5.6 – у співавт. з В. Г. Пилипчуком, О. В. Лебединською)
- В. І. ШАКУН** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 5.7)

Розділ 6

- О. Д. КРУПЧАН** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.1.1 – у співавт. з Б. В. Деревянком)
- Б. В. ДЕРЕВЯНКО** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.1.1 – у співавт. з О. Д. Крупчаном)
- О. В. ЗАЙЧУК** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.1.2 – у співавт. з В. І. Королем)
- В. І. КОРОЛЬ** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.1.2 – у співавт. з О. В. Зайчуком)
- О. М. ВІННИК** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.1.3)
- А. М. ЛЮБЧИЧ** – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 6.2.1 – у співавт. з В. П. Кохан)
- В. П. КОХАН** – канд. юрид. наук, ст. дослідник (підрозд. 6.2.1 – у співавт. з А. М. Любчич)

- К. В. ЄФРЕМОВА** – канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник (підрозд. 6.2.2 – у співавт. з Н. М. Внуковою, Д. І. Шматковим)
- Н. М. ВНУКОВА** – д-р екон. наук, проф. (підрозд. 6.2.2 – у співавт. з К. В. Єфремовою, Д. І. Шматковим)
- Д. І. ШМАТКОВ** – канд. педаг. наук, доц (підрозд. 6.2.2 – у співавт. з К. В. Єфремовою, Н. М. Внуковою)
- А. П. ГЕТЬМАН** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.2.3 – у співавт. з В. Л. Бредіхіною)
- В. Л. БРЕДІХІНА** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 6.2.3 – у співавт. з А. П. Гетьманом)
- О. В. РОЗГОН** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 6.2.4 – у співавт. з І. В. Подрез-Ряполовою, В. І. Чубенко)
- І. В. ПОДРЕЗ-РЯПОЛОВА** – канд. юрид. наук (підрозд. 6.2.4 – у співавт. з О. В. Розгон, В. І. Чубенко)
- В. І. ЧУБЕНКО** – канд. юрид. наук (підрозд. 6.2.4 – у співавт. з О. В. Розгон, І. В. Подрез-Ряполовою)
- М. П. КУЧЕРЯВЕНКО** – акад. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.2.5 – у співавт. з І. Є. Криницьким, С. В. Брояковим)
- І. Є. КРИНИЦЬКИЙ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.2.5 – у співавт. з М. П. Кучерявенком, С. В. Брояковим)
- С. В. БРОЯКОВ** – д-р філософії за спец. 081 «Право» (підрозд. 6.2.5 – у співавт. з М. П. Кучерявенком, І. Є. Криницьким)
- С. В. ГЛІБКО** – канд. юрид. наук, доц. (6.2.6 – у співавт. з І. А. Селівановою, Д. С. Коритіним)
- І. А. СЕЛІВАНОВА** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 6.2.6 – у співавт. з С. В. Глібком, Д. С. Коритіним)
- Д. С. КОРИТІН** – канд. юрид. наук (підрозд. 6.2.6 – у співавт. з С. В. Глібком, І. А. Селівановою)
- В. Д. ПРИМАК** – д-р юрид. наук (підрозд. 6.3.1)
- М. К. ГАЛЯНТИЧ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.3.2 – у співавт. з Ю. О. Заікою)
- Ю. О. ЗАІКА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.3.2 – у співавт. з М. К. Галянтичем)
- В. М. МАХІНЧУК** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.4.1)
- В. І. НАГНИБІДА** – д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.4.2)
- С. О. ПОГРІВНИЙ** – чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 6.4.3)
- М. М. ХОМЕНКО** – канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 6.4.4)

ЗМІСТ

Передмова	3
-----------------	---

Розділ 1

Стратегічні напрями розвитку Української держави та правової науки: виклики сьогодення

1.1. Реалізація державної політики у правовій сфері – головне завдання правничої науки.....	7
1.2. Правнича наука України в умовах воєнного стану.....	18
1.3. Право України в умовах війни.....	28
1.4. Державний суверенітет і територіальна цілісність – фундаментальні засади розбудови української державності	43
1.5. Форма правління України в умовах євроінтеграції: традиції і новації.....	73
1.6. Потребова доктрина основоположних (буттєвих) прав і свобод людини.....	83
1.7. Механізм забезпечення прав людини та їх обмеження в умовах воєнного стану.....	100
1.8. Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної влади в умовах воєнного стану й відбудови України	129
1.9. Напрямки вдосконалення публічного управління в Україні післявоєнного періоду в контексті її європейського та північноатлантичного вибору.....	146

Розділ 2

Громадянське суспільство України в період воєнного стану

2.1. Екзистенційні виклики громадянського суспільства.....	172
2.2. Посилення взаємодії громадянського суспільства та держави: консолідація патріотичних сил.....	188
2.3. Правова регламентація волонтерського руху як елемента громадянського суспільства.....	202
2.4. Правове забезпечення взаємодії Збройних Сил України з громадянським суспільством.....	221
2.5. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб, забезпечення та захист їхніх прав.....	235

Розділ 3

Вектор європейської інтеграції як основний напрям розбудови українського законодавства

3.1. Набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС і етапи на шляху вступу до Європейського Союзу.....	246
---	-----

3.2. Принципи європейського права, джерела права ЄС, основні методологічні засади зближення українського та європейського права	266
3.3. Правові основи та пріоритетні напрями адаптації національного законодавства України до права ЄС.....	285
3.4. Забезпечення якості національного законодавства з позиції євроінтеграційних процесів	306
3.5. Вплив євроінтеграційного вектора на етапі планування та прогнозування українського законодавства	321
3.6. Інституційний дизайн конституційної юстиції: ключові напрями імплементації європейських стандартів.....	338
3.7. Науково-правова експертиза як дієвий інструмент розбудови українського законодавства.....	358
3.8. Правовий моніторинг як інструмент євроінтеграційної правової політики	367

Розділ 4

Підстави і правові механізми притягнення осіб держави-агресора до кримінальної відповідальності за вчинення на території України воєнних злочинів

4.1. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика воєнних злочинів, що вчиняються в умовах збройної агресії російської федерації проти України.....	385
4.1.1. Поняття воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України, Женевськими конвенціями 1949 р. та Римським статутом Міжнародного кримінального суду	385
4.1.2. Збройна агресія рф проти України та злочинність: до аналізу криміногенного симбіозу	412
4.1.3. Порухення законів та звичаїв війни: сучасні моделі криміналізації	436
4.2. Процесуальні та криміналістичні аспекти кримінального провадження щодо воєнних злочинів, учинених військовослужбовцями російської федерації на території України ...	455
4.2.1. Актуальні питання забезпечення ефективності досудового розслідування воєнних злочинів, що вчиняються на території України	455
4.2.2. Фіксація доказів вчинення воєнних злочинів	480
4.2.3. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів	491
4.3. Механізм притягнення до кримінальної відповідальності осіб держави-агресора за вчинення на території України воєнних злочинів	503

4.3.1. Міжнародний досвід притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини: історія та сучасність	503
4.3.2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, учинених на території України	520
4.3.3. Утворення спеціального міжнародного трибуналу для розгляду воєнних злочинів, учинених особами держави-агресора на території України: правові проблеми та шляхи їх розв'язання	545
4.3.4. Міжнародно-правові механізми розслідування воєнних злочинів на території України.....	576

Розділ 5

Теоретико-правові основи становлення і розвитку системи національної безпеки й оборони України

5.1. Глобальні трансформації міжнародного правопорядку та їх вплив на системи національної, колективної та міжнародної безпеки	593
5.2. Концептуальні засади становлення і розвитку права національної безпеки та військового права в Україні	611
5.3. Створення та організація діяльності системи військової юстиції в контексті євроатлантичної інтеграції України	627
5.4. Міжнародно-правові стандарти захисту прав і безпеки людини в інформаційній сфері	643
5.4.1. Формування та розвиток міжнародно-правових стандартів щодо прав і свобод людини	643
5.4.2. Інформаційні права в класифікації прав людини.....	645
5.4.3. Зміст прав і свобод людини в інформаційному суспільстві згідно з нормами міжнародного права	653
5.5. Протидія негативним інформаційно-психологічним впливам на людину й суспільство в умовах інформаційної війни рф проти України	665
5.5.1. Соціогуманітарні та психологічні аспекти захисту інформаційно-психологічної безпеки людини	665
5.5.2. Інформаційно-психологічний і правовий аспекти маніпулювання масовою політичною свідомістю.....	672
5.5.3. Механізми деструктивного впливу засобів масової комунікації на суспільну й особистісну свідомість.....	675
5.5.4. Протидія негативним інформаційним впливам на людину й суспільство в умовах інформаційної війни	682
5.6. Правові засади становлення системи демократичного контролю над сектором безпеки і оборони України відповідно до стандартів країн – членів ЄС і НАТО	686

5.6.1. Проблема стандартів в організації демократичного контролю за діяльністю сил безпеки і оборони в країнах ЄС і НАТО.....	686
5.6.2. Формування правових основ демократичного контролю і нагляду за додержанням законодавства суб'єктами сектору безпеки і оборони України.....	694
5.7. Сучасний кримінально-правовий вимір національної безпеки України	704

Розділ 6

Правові засади відновлення економіки України та відшкодування збитків, заподіяних державі, юридичним і фізичним особам, природним ресурсам

6.1. Правові аспекти відродження економіки України та механізми її модернізації в контексті інтеграції у європейський простір	723
6.1.1. Правовий погляд на відродження економіки деокупованих територій	723
6.1.2. Концептуально-правові та прогностичні засади стратегії відновлення економічного потенціалу України	731
6.1.3. Правові аспекти використання потенціалу публічно-приватного партнерства для відродження економіки України в контексті інтеграції у європейський простір	739
6.2. Правове забезпечення створення сприятливого середовища для бізнесу й залучення іноземних інвестицій	748
6.2.1. Упровадження в правову систему України досвіду ЄС у сфері розвитку дослідницьких інфраструктур.....	748
6.2.2. Правові євроінтеграційні аспекти розвитку цифрової економіки України	763
6.2.3. Правове забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів у контексті європейських вимірів відновлення економіки України	779
6.2.4. Удосконалення правового регулювання розвитку національної інноваційної системи та механізмів комерціалізації результатів наукової діяльності з метою набуття членства в ЄС	801
6.2.5. Удосконалення податкового законодавства як передумова створення сприятливого бізнес-середовища в Україні	820
6.2.6. Удосконалення державної підтримки малих і середніх підприємств як засіб післявоєнного відновлення економіки України	835
6.3. Правові аспекти відбудови територіально-містобудівних об'єктів і забезпечення житлових прав громадян України	851
6.3.1. Механізм правового регулювання відбудови територіально-містобудівних об'єктів.....	851

6.3.2. Житлова політика в умовах післявоєнної відбудови країни та правові гарантії житлових прав громадян	857
6.4. Правові підстави та механізми відшкодування шкоди, заподіяної збройною російською агресією	866
6.4.1. Проблеми відшкодування майнової шкоди, завданої пошкодженням нерухомого майна внаслідок збройної агресії російської федерації: цивільно-правові аспекти	866
6.4.2. Передумови відшкодування майнової шкоди, завданої пошкодженням нерухомого майна внаслідок збройної агресії російської федерації	875
6.4.3. Правові перспективи розгляду судами України позовів до рф про відшкодування шкоди. Проблема обмеження юрисдикційного імунітету рф	882
6.4.4. Переосмислення усталених підходів до умов деліктної відповідальності в контексті відшкодування шкоди, завданої збройною агресією росії	889
Авторський колектив	892

Наукове видання

ПРАВНИЧА НАУКА ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Монографія

Видається в авторській редакції

Коректор *П. О. Білоус*

Технічні редактори *А. Т. Гринченко, О. А. Лисенко*

Підписано до друку 30.09.2023.

Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Schoolbook.

Ум. друк. арк. 73. Обл.-вид. арк. 50. Тираж 300 прим.

Вид. № 3201

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»,

вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна

Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017